

บทที่ 2

บทบาทของการค้าระหว่างประเทศ

การค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมก่อน ค.ศ. 1953 นั้นเป็นแบบพึ่งตนเอง เพราะรัฐสังคมนิยมที่จัดตั้งขึ้นใหม่ได้นำเอารูปแบบการพึ่งตนเองของรัสเซียไปใช้ และมีความคิดว่าการค้าจะเป็นอันตรายแก่โครงการที่จะเป็นประเทศอุตสาหกรรม แต่อยู่ในฐานะเป็นวิธีที่จะได้มาซึ่งเครื่องจักรและอุปกรณ์ ส่วนสินค้าออกก็เห็นว่าเป็นการเสียสละที่จะได้มาซึ่งสินค้าเข้าเหล่านั้น แต่อุดมคติการพึ่งตนเองได้ค่อย ๆ ละทิ้งไปอย่างเป็นทางการราว ค.ศ. 1955 และหันมาสู่การค้าระหว่างประเทศมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นในการค้าของโลก เมื่อพิจารณาการค้าของประเทศสังคมนิยมในตลาดโลกแล้วก็นับว่ามีส่วนร่วมอยู่น้อย สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะโครงสร้างทางสถาบันในการค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างมาก เช่นในประเทศสังคมนิยมแต่ละประเทศ (ยกเว้นยูโกสลาเวีย) มีการผูกขาดทางการค้าระหว่างประเทศของรัฐ เพื่อขจัดพ่อค้าเอกชน การผูกขาดของรัฐกระทำผ่านกระทรวงการค้าระหว่างประเทศ ในบทนี้จึงได้พิจารณาถึงบทบาทของการค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมที่มีมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 6 หัวข้อ หัวข้อแรกพิจารณาถึงความเป็นมาหน้าที่ และหน่วยงานที่สำคัญของคณะกรรมการความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจระหว่างกัน หรือเรียกชื่อย่อว่า CMEA หรือ COMECON สถาบันนี้เป็นสถาบันกลางในการติดต่อทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสังคมนิยมในยุโรปตะวันออกด้วยกัน หัวข้อที่สองพิจารณาถึงการพึ่งตนเองในกลุ่ม CMEA โดยศึกษาจากข้อมูลการผลิตและการลงทุนภายในประเทศ และจากแนวความคิดของศักยภาพทางการค้า หัวข้อที่สามเป็นการศึกษาผลของการพึ่งตนเองที่เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจของประเทศสังคมนิยม ทำให้เกิดการขาดแคลนสินค้าบริโภคภายในประเทศ หัวข้อที่สี่เป็นการพิจารณาถึงความชำนาญในการผลิตของประเทศในกลุ่ม โดยแบ่งออกเป็นสาขาวัตถุดิบ สาขาอุตสาหกรรม สาขาเกษตรกรรม หัวข้อที่ห้าศึกษาลักษณะสำคัญของการค้าระหว่างประเทศ หัวข้อที่ห้าศึกษาถึงนโยบายการค้าและปัญหาดุลการชำระเงิน

2.1 คณะมนตรีความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจระหว่างกัน

(Council for Economic Mutual Assistance - CEMA, CMEA, COMECON)

2.1.1 ความเป็นมาและหน้าที่

สถาบันนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 21 มกราคม 1949 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถาบันกลางในการมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสแกนดิเนเวียในยุโรปตะวันออกด้วยกัน (ตามคำแถลงของโซเวียต) ในระยะก่อตั้งองค์การนี้มีสมาชิกเริ่มแรก 6 ประเทศคือ สหภาพโซเวียต บัลแกเรีย เชคโกสโลวาเกีย ฮังการี โปแลนด์ และรומาเนีย ต่อมาเดือนกุมภาพันธ์ประเทศอัลบาเนียได้เข้ามาเป็นสมาชิก(จนถึง ค.ศ. 1961) และประเทศเยอรมันตะวันออกเข้าร่วมเดือนกันยายน 1950 และในปี ค.ศ. 1972 มองโกเลียและคิวบาได้เข้ามาเป็นสมาชิก และเวียดนามได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในปี ค.ศ. 1978¹ ส่วนประเทศจีน(ระหว่างปี ค.ศ. 1950-1960) และเกาหลีเหนือมีฐานะเป็นผู้สังเกตการณ์และได้เข้าร่วมประชุมบางครั้งบางคราว

เหตุผลในการก่อตั้งองค์การนี้มีอยู่หลายประการคือ ประการแรกเป็นเหตุผลของโซเวียตเพื่อให้องค์การนี้เป็นสถาบันกลางในการติดต่อทางเศรษฐกิจกับประเทศกลุ่มยุโรปตะวันออกในระยะหลังสงครามยังขาดกระบวนการและหน่วยงานอีกมากที่ไม่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิดภายในกลุ่มนี้ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยการวางแผนในการผลิตและการค้าร่วมกัน การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันในอัตราที่เสมอภาคกัน การเคลื่อนไหวของทุนและแรงงานอย่างเสรี สิ่งเหล่านี้ควรกระทำผ่านสถาบันกลางโดยมีกระบวนการของการตัดสินใจร่วมกันระหว่างประเทศผู้เกี่ยวข้องเหมือนกับที่ยุโรปตะวันตกได้ก่อตั้งประชาคมเศรษฐกิจ (EEC) ขึ้นในปี ค.ศ. 1958 ประการที่สอง ตามความเห็นของฝ่ายตะวันตกเชื่อว่า องค์การนี้เป็นเครื่องมือของโซเวียตที่กั้นไม่ให้ยุโรปตะวันออกต้องไปเข้าร่วมในแผนการมาร์แชล (Marshall Plan) เพราะโซเวียตไม่ต้องการให้ยุโรปตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในเขตอิทธิพลของตน ประการที่สาม บางคนให้ความเห็นว่าองค์การนี้ตั้งขึ้นเพื่อแยกยูโกสลาเวียให้มีความโดดเดี่ยวทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้นหลังจากที่ถูกโซเวียตขับไล่ออกจากกลุ่ม ประการสุดท้าย คือ หลังจากกลุ่มยุโรปตะวันออกไม่ได้เข้าร่วมในแผนการมาร์แชลแล้ว สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และยุโรปตะวันตกบางประเทศก็ไม่ทำการค้ากับรัสเซียและยุโรปตะวันออก ฉะนั้นรัสเซียจึงต้องหันมาตั้งกลุ่มของตนเองให้มีอำนาจต่อรองเพิ่มขึ้น

ในระยะแรกก่อตั้งจนถึงสิ้นสุดสมัยสตาลิน บทบาทของ CMEA มีไม่มากนัก คือทำหน้าที่เป็นหน่วยกลางแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศสมาชิก มีการให้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคและการค้าระหว่างกัน นับว่าองค์การนี้ยังไม่ได้ดำเนินงานตามคำ

1. ประเทศฝ่ายตะวันตกคัดค้านเพราะสองประเทศนี้ไม่ได้อยู่ในยุโรปตามที่ระบุไว้ในกฎบัตรของ CMEA

แถลงการณ์ก่อตั้งองค์การ ซึ่งระบุไว้ว่าจะเป็นองค์การเพื่อการวางแผนประสานงานเพื่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจ โดยกำหนดความชำนาญพิเศษและการร่วมมือในการผลิต เมื่อสตาลินถึงแก่กรรมลง และเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออกและโซเวียตหลายครั้ง โซเวียตจึงมีความจำเป็นต้องสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในกลุ่มด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงหันมาเห็นความสำคัญของ CMEA และได้มีการร่างกฎบัตรขององค์การขึ้นเป็นครั้งแรก โดยสมาชิกลงนามและประกาศใช้ในเดือนธันวาคม 1959 ที่กรุงโซเฟีย ประเทศบัลแกเรีย

2.1.2 หน่วยงานสำคัญ กฎบัตรของ CMEA ได้กำหนดหน่วยงานสำคัญไว้ดังต่อไปนี้²

คณะมนตรี (The Session of the Council) เป็นหน่วยงานสูงสุด มีหน้าที่พิจารณาและตัดสินใจปัญหาทุกอย่างที่อยู่ในขอบข่ายงานและกฎบัตรของ CMEA คณะมนตรีประกอบด้วยสมาชิกจากทุกประเทศ ซึ่งแต่ละประเทศจะเป็นผู้รับผิดชอบในการเลือกผู้แทนมาประชุมตามกฎบัตรกำหนดให้คณะมนตรีมีการประชุมปีละ 2 ครั้ง

คณะผู้แทนที่ปรึกษาของประเทศสมาชิก (The Consultative of Representative of Member Countries of the Council) ประกอบด้วยผู้แทนของประเทศสมาชิกประเทศละ 1 คน มีหน้าที่แนะนำการปฏิบัติงานหรือเสนอแนะเรื่องราวให้แก่คณะมนตรี โดยจะเป็นตัวกลางรับเรื่องราวร้องทุกข์มาจากประเทศสมาชิกหรือหน่วยงานอื่น ๆ ของ CMEA แล้วเสนอต่อที่ประชุมของคณะมนตรี นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของ CMEA และมีหน้าที่แต่งตั้งองค์กรย่อยเพื่อช่วยเหลือกิจการของตน รวมทั้งองค์กรที่มีหน้าที่ดูแลปัญหาการเงินของคณะมนตรีและสำนักงานเลขาธิการ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1962 เป็นต้นมา คณะผู้แทนที่ปรึกษาฯนี้มีชื่อใหม่ว่า The Executive Board โดยมีรองนายกรัฐมนตรีของแต่ละประเทศเป็นผู้แทนมาประชุมทุก ๆ 2 เดือน

คณะกรรมการถาวร (The Permanent Commissions) ถือว่าเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญที่สุดของ CMEA หน่วยงานนี้ตั้งขึ้นโดยคณะมนตรีด้วยความเห็นชอบของคณะผู้แทนที่ปรึกษา โดยแต่ละประเทศสมาชิกเป็นผู้เสนอชื่อคณะกรรมการจากประเทศของตนเอง คณะกรรมการนี้มีหน้าที่โดยตรงที่จะทำการวิจัยศึกษาปัญหาเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ ในกลุ่มประเทศสมาชิก เช่น ทางด้านการเกษตร ถ่านหิน กำลังไฟฟ้า เครื่องจักร การคมนาคม ฯลฯ และคณะกรรมการแต่ละสาขาจะมีศูนย์ปฏิบัติงานของตนประจำอยู่ตามประเทศสมาชิกต่าง ๆ ซึ่ง

2. ประทุมพร วัชรเสถียร, อ้างแล้ว, หน้า 70-72

มีความถนัดในเรื่องนั้น ๆ หลังจากที่ได้ศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วนแล้ว คณะกรรมการถาวรจะเป็นผู้วางนโยบายเกี่ยวกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจและเทคนิคระหว่างประเทศในกลุ่ม เพื่อเสนอต่อคณะมนตรี หลังจากได้รับการยินยอมเห็นชอบแล้วคณะกรรมการถาวรจะเป็นผู้ที่ควบคุมดูแลให้นโยบายเหล่านั้นถูกนำไปปฏิบัติให้เป็นผล คณะกรรมการถาวรมีสิทธิ์ที่จะตั้งหน่วยงานช่วยเหลืองานในแต่ละสาขาได้ตามความเหมาะสม คณะกรรมการถาวรทั้งหมดจนถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1975 มี 21 คณะ คือ 8 คณะในมอสโก 3 คณะในเบอร์ลินตะวันออก 2 คณะในบูดาเปสต์ 2 คณะในปราก 2 คณะในโซเฟีย 2 คณะในวอร์ซอ 1 คณะในบูคาเรสต์ และ 1 คณะในอูลานบาตอร์ (มองโกเลีย)³

สำนักงานเลขานุการ (The Secretariat) ประกอบด้วยเลขานุการและผู้ช่วย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำ คณะมนตรีจะเป็นผู้แต่งตั้งบุคคลผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเลขานุการเจ้าหน้าที่ประจำในสำนักงานนี้คือบุคคลที่ถูกเลือกสรรมาจากประเทศสมาชิกนั่นเอง เลขานุการของ CMEA มีหน้าที่คล้ายคลึงกับเลขานุการขององค์การสหประชาชาติ คือเป็นผู้แทนขององค์การ ซึ่งจะทำหน้าที่ติดต่อกับองค์การอื่น และมีหน้าที่ต้องอยู่ในการประชุมของทุกหน่วยงานของ CMEA อีกทั้งยังมีสิทธิ์ที่เสนอเรื่องราวอันควรพิจารณาต่อคณะมนตรีหรือคณะผู้แทนที่ปรึกษานอกจากนี้ยังทำงานร่วมมือในด้านเทคนิคกับคณะกรรมการถาวร สำนักงานของเลขานุการตั้งอยู่ที่กรุงมอสโก เลขานุการทุกคนเป็นชาวรัสเซีย ตำแหน่งนี้จะต้องเลือกตั้งใหม่ทุก ๆ 4 ปี แต่มีสิทธิ์เลือกซ้ำได้

นอกจากหน่วยงานสำคัญที่กล่าวมานี้ทั้งหมดแล้ว มีหน่วยงานไม่ถาวรเพิ่มขึ้นมาอีกคือการประชุม (Conference) เฉพาะเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ 7 การประชุม คือการประชุมปัญหากฎหมาย การประชุมคณะมนตรีการค้าภายใน การประชุมหัวหน้าหน่วยงานเกี่ยวกับแหล่งน้ำ การประชุม

3. รายชื่อสำนักงานใหญ่และปีที่จัดตั้งอยู่ในวงเล็บดังนี้ เกษตรกรรม (โซเฟีย 1956) อุตสาหกรรมสำเร็จรูป (โซเฟีย 1958 ต่อมาปี 1963 แยกเป็น 2 คณะ) การก่อสร้างและอาคาร (เบอร์ลินตะวันออก 1958) ผลิตภัณฑ์เคมี (เบอร์ลินตะวันออก 1956) การกำหนดมาตรฐาน (เยอรมันตะวันออก 1962) ถ่านหิน (วอร์ซอ 1956) ความร่วมมือในงานวิจัยทางเทคนิคและวิทยาศาสตร์ (มอสโก 1962) เงินตราและการเงิน (มอสโก 1962) ปัญหาทางเศรษฐกิจ (มอสโก 1958) พลังไฟฟ้า (มอสโก 1956) โลหะเหล็ก (มอสโก 1956) การค้าระหว่างประเทศ (มอสโก 1956) สถิติ (มอสโก 1962) การใช้พลังงานนิวเคลียร์เพื่อสันติ (มอสโก 1960) วิศวกรรม (ปราก 1956) อุตสาหกรรมเบา (ปราก 1958 ต่อมาในปี 1963 แยกออกเป็น 2 คณะ) การสำรวจทางธรณีวิทยา (อูลันบาตอร์ 1963) การทำโลหะที่ไม่ใช่เหล็ก (บูดาเปสต์ 1956) วิทยุและอิเล็กทรอนิกส์ (บูดาเปสต์ 1963) น้ำมันและแก๊ส (บูคาเรสต์ 1956)

หัวหน้าหน่วยจดทะเบียนกลาง การประชุมหัวหน้าหน่วยงานเกี่ยวกับการกำหนดราคา การประชุมหัวหน้าองค์กรขนส่งทางเรือ และการประชุมผู้นำแรงงาน การประชุมแต่ละครั้งเป็นการปรึกษาหารือในปัญหาดังที่ได้กล่าวมาในหมู่ประเทศสมาชิก

การปฏิบัติงานในองค์กรต่าง ๆ ของ CMEA เป็นไปตามมติที่ได้มาจากการลงคะแนนเสียงของสมาชิก ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ คือ ผู้ที่ไม่ได้ลงคะแนนเสียงเพราะไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอไม่จำเป็นต้องผูกพันที่จะปฏิบัติตามมตินั้น เท่าที่ผ่านมามากไม่ค่อยเกิดการฉีกเช่นนั้น คือทุกประเทศลงคะแนนเสียงรับรองทุกข้อเสนอ นอกจากรุมานีเยซึ่งแสดงนโยบายอิสระของตนมากกว่าประเทศโดยเฉพาะตั้งปี ค.ศ. 1964 เป็นต้นมา

2.2 การพึ่งตนเองในกลุ่ม CMEA

การค้าระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่ถูกละเลยในประเทศโซเวียต เพราะถือว่าการค้าต่างประเทศเป็นเพียงแหล่งเสริมความช่วยเหลือของการพัฒนาการผลิต ไม่มีประเทศสังคมนิยมอื่นที่มีเหมืองแร่จำนวนมากหรือมีตลาดภายในประเทศใหญ่เท่าโซเวียตยกเว้นจีนแดง ฉะนั้นประเทศยุโรปตะวันออกจึงได้เริ่มต้นเลียนแบบนโยบายการพัฒนาของโซเวียต ผลคือทรัพยากรที่มีผลิตภาพ (productive) ของกลุ่มได้ถูกจัดสรรอย่างผิดพลาด อย่างไรก็ตามตั้งแต่สตาลินถึงแก่อกรรม ผู้กำหนดนโยบายได้เริ่มต้นที่จะเพิ่มความสนใจให้กับปัญหาของการค้าระหว่างกลุ่มและปัญหาความชำนาญในการผลิต ทั้ง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญเกิดขึ้นในช่วงหลังของปี 1950 การเน้นความเป็นอิสระก็ยังไม่หมดไป

เป้าหมายทางการค้าของประเทศภายในกลุ่ม CMEA ต้องการพึ่งตนเองคือต้องการเป็นอิสระทางเศรษฐกิจจากประเทศใดประเทศหนึ่งที่ไม่เป็นมิตร ตัวอย่างเช่นนายกรัฐมนตรีของเยอรมันตะวันออกได้ประกาศว่า “เราจะทำตัวของเราเป็นอิสระจากมาตรการต่าง ๆ ของจักรวรรดินิยมอเมริกัน อุตสาหกรรมของเยอรมันตะวันออกจะผลิตสินค้าสำคัญ ๆ ซึ่งเคยสั่งมาจากประเทศทุนนิยมหรือสั่งมาจากประเทศที่มีความสงบสุข นั้นไม่ได้หมายความว่าถอยกลับไปสู่การค้าภายในประเทศ ในทางตรงข้ามรัฐบาลของเยอรมันตะวันออกพร้อมที่จะเพิ่มปริมาณของสัญญาทางการค้าล่วงหน้าในทุกขณะ แต่เราไม่จำเป็นต้องหรือจะยอมให้ตัวของเราขึ้นกับประเทศตะวันตก” จากความตึงเครียดทางการเมืองหลังสงคราม นโยบายนี้ของประเทศ CMEA ดูเหมือนจะมีเหตุผลที่เดียว และยังมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงแผนของการค้าทางภูมิศาสตร์ใหม่ แต่เป้าหมายทางการค้านี้ไม่ได้อธิบายว่าทำไมปริมาณของการค้าระหว่างประเทศของ CMEA ไม่เพิ่มขึ้นอย่างเพียงพอที่จะชดเชยการค้าของกลุ่มตะวันออกและตะวันตกที่ลดลง

แนวความคิดทางทฤษฎีของนโยบายพึ่งตนเอง คือความเชื่อในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของการพึ่งตนเอง หรือในทางตรงข้ามไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของการค้าอย่างสมบูรณ์ และจากประวัติเศรษฐกิจของประเทศในกลุ่มนี้จะพบว่าหน้าที่ของผู้วางแผนอย่างหนึ่งคือการลดสินค้าเข้าที่จำเป็น นอกจากนั้นจนถึงปี 1953-1954 นักทฤษฎีทางเศรษฐกิจของกลุ่มได้ละเลยปัญหาของการค้าต่างประเทศหรือกำไรของการค้า อย่างไรก็ตามในระยะหลังได้มีการโจมตีแนวความคิดของการพึ่งตนเอง และปัญหาของกำไรจากการค้ากำลังได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น

ด้านหนึ่งของการพึ่งตนเองอาจจะวิเคราะห์ได้จากข้อมูลของการผลิตและการลงทุนภายในประเทศของแต่ละประเทศ ประเทศในกลุ่มทั้งหมดได้เร่งพัฒนาระบบเศรษฐกิจของตนเอง ให้มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและระหว่างปี 1950-1955 มีการลงทุนในทุกประเทศ 25% หรือมากกว่าของผลิตภัณฑ์ประชาชาติ (ยกเว้นประเทศเยอรมันตะวันออก) นอกจากนั้นมีนโยบายการลงทุนทั้งหมดเหมือนกัน โดยแต่ละประเทศได้วางแผนการลงทุนไว้ 40% ในอุตสาหกรรมขณะที่ละทิ้งการเกษตรและการสร้างที่อยู่อาศัย และลงทุนมากกว่า 80% ในอุตสาหกรรมหนัก ซึ่งอาจจะเปรียบเทียบกับสถานการณ์ของยุโรปตะวันตกจากปี 1950-1954 การลงทุนในอุตสาหกรรมมีประมาณ 20-35% ของการลงทุนทั้งหมด และการลงทุนในอุตสาหกรรมหนักประมาณ 40-60% ของการลงทุนในอุตสาหกรรมทั้งหมด

แผนระยะยาวแผนแรกของประเทศในกลุ่มแต่ละประเทศเหมือนกันทั้งสัดส่วนทางเศรษฐกิจศาสตร์มหภาคและรวมทั้งสัดส่วนของผลผลิตที่ได้วางแผนไว้ แนวความคิดหลักของแต่ละแผนเป็นการลอกมาจากรูปแบบของโซเวียตแต่ลดขนาดลง โดยแต่ละแผนจะทำให้ประเทศมีฐานของอุตสาหกรรมหนักที่ประกอบด้วยอุตสาหกรรมผสมโลหะ วิศวกรรมและเคมี และอุตสาหกรรมไฟฟ้า แผนต่าง ๆ นั้นจะตามรูปแบบและเทคนิคของการกระทำแบบโซเวียตอย่างใกล้ชิด

ตามแผนแต่ละประเทศของกลุ่มจะมีการสร้างโรงงานเหล็กขนาดใหญ่ เช่น โรงงาน Kremikowzi และ Dimitrovo ได้รวมกันในประเทศบัลแกเรีย โรงงาน Kosice และ Nove Hute รวมกันในประเทศเชโกสโลวาเกีย โรงงาน Stalinstadt และ Ost-Kombinat รวมกันในประเทศเยอรมันตะวันออก Sztalinvaros รวมกันในประเทศฮังการี Nowa Huta และ Czestochowa ดำเนินงานในโปแลนด์ เป็นต้น⁴ แต่ละประเทศได้เริ่มต้นหรือเพิ่มการผลิตเครื่องจักรสำคัญ ๆ ทั้งหมด เคมี และผลิตผลอื่นของอุตสาหกรรมหนัก อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์สถานการณ์แบบนี้ได้กระทำในกลุ่มประเทศตะวันตก แต่ไม่ได้พุ่งเล็งถึงการค้าต่างประเทศ

4. Frederic L. Pryor, *The Communist Foreign Trade System*. (Connecticut : Greenwood Press. 1982), p 26.

การพิจารณาขนาดของการพึ่งตนเองในประเทศ CMEA จากข้อมูลการค้าที่มีอยู่ จะแสดงให้เห็นปัญหาพิเศษ วิธีที่ง่ายที่สุดคือการเปรียบเทียบการค้าระหว่างประเทศต่อบุคคลของประเทศต่าง ๆ ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ตารางที่ 2.1 : แสดงรายได้ (turn over) ของการค้าต่อบุคคลของกลุ่มจากปี 1928-1958⁵

ก. จำนวนจากอัตราแลกเปลี่ยนดอลลาร์ปัจจุบัน

ปี	บัลแกเรีย	เชโกสโลวาเกีย	เยอรมันตะวันออก	ฮังการี	โปแลนด์	รูมาเนีย	สหภาพโซเวียต	
1920	28	139	—	(165)	70	36	34	11
1938	20	42	314	(62)	30	13	15	4
1950	37	114	48	(40)	69	52	28	18
1958	95	217	206	(183)	133	79	53	42

ข. จำนวนจากอัตราแลกเปลี่ยนดอลลาร์คงที่

1928	25	143	—	(170)	63	32	30	10
1938	56	102	072	(151)	85	37	41	12
1950	40	132	52	(44)	76	57	30	20
1958	97	217	206	(183)	136	81	55	42

ข้อมูลเหล่านี้แสดงว่าทั้ง ๆ ที่การค้าต่อบุคคลเพิ่มขึ้นอย่างมากในทุกประเทศของกลุ่ม ยกเว้นประเทศเยอรมันตะวันออกตั้งแต่ช่วงเวลาก่อนสงคราม ในหลายกรณีการเพิ่มขึ้นนี้น้อยกว่าการคาดคิดจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของการผลิตอุตสาหกรรม ตัวเลขเหล่านี้ไม่ได้พิสูจน์ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ CMEA หลังสงครามเจริญเร็วมากถ้าประเทศเหล่านี้มีปริมาณการค้ามากและมืองค์ประกอบของการค้าต่างกัน ฉะนั้นสิ่งสำคัญคือจะต้องพิจารณาจากแนวความคิดของศักยภาพทางการค้า (trade potential) ซึ่งก็คือปริมาณของการค้าที่จุดซึ่งจะไม่สามารถได้รายได้ประชาชาติมากขึ้นโดยการเปลี่ยนแปลงปริมาณหรือองค์ประกอบของการค้า ถ้าคำนิยามเป็นพลวัตศักยภาพทางการค้าคือจุดซึ่งไม่สามารถจะมีอัตราความเจริญเติบโตสูงขึ้นภายในระยะเวลาหนึ่ง โดยมีการเปลี่ยนแปลงปริมาณการค้าและองค์ประกอบของการค้าด้วยระดับการบริโภคยังคงเท่าเดิม

5. ข้อมูลก่อนสงครามของสหภาพโซเวียตรวมประเทศต่าง ๆ ในบอลติก ข้อมูลก่อนสงครามของโปแลนด์รวมดานซิกด้วย เยอรมันตะวันออกได้ข้อมูลจากพื้นที่เยอรมันปัจจุบันรวมการค้าภายในประเทศก่อนสงคราม ข้อมูลในวงเล็บไม่รวมการค้าภายในประเทศเยอรมันตะวันออก การคำนวณอัตราดอลลาร์คงที่ใช้ข้อมูลของอัตราดอลลาร์ปัจจุบันหารด้วยดัชนีราคาต่อหน่วยของการค้าในประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา

แนวความคิดของศักยภาพทางการค้านี้จะประสบปัญหาตัวเลขดัชนีในทางทฤษฎีเช่นเดียวกับปัญหาการคำนวณในทางปฏิบัติ ประการแรกคือปัญหาของการเลือกตัวถ่วงน้ำหนักที่เหมาะสมในการคำนวณ ประการที่สองคือปัญหาของการเปรียบเทียบข้อมูล แต่อย่างไรก็ตามถ้าเราสมมติว่าพลังตลาดจะผลักดันให้การค้าต่างประเทศของระบบเศรษฐกิจตลาดไปสู่การใช้ศักยภาพทางการค้าอย่างเต็มที่ (ในระยะสั้นปัญหาตัวเลขดัชนีจะรวมกับปัญหาทางทฤษฎีทั่วไปของการคำนวณรายได้ประชาชาติ) ก็จะมีวิธีการต่าง ๆ หลายวิธีที่ใช้คำนวณศักยภาพทางการค้าโดยประมาณของประเทศ CMEA ต่าง ๆ

ในการศึกษาทางด้านสถิติของระบบเศรษฐกิจตลาด 60 ตลาด Hollis B. Chenery พบว่าการค้าต่อบุคคลมีความสัมพันธ์อย่างมากกับรายได้ประชาชาติต่อบุคคลและประชากรทั้งหมดในระยะสั้นเราก็สามารถที่จะคำนวณศักยภาพทางการค้าของประเทศในกลุ่ม โดยใช้ผลของความสัมพันธ์เหล่านี้จากโลกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตามผลของการศึกษานี้ถูกพิจารณาว่าเป็นการทดลอง และเป็นเครื่องแสดงการจัดลำดับปริมาณต่าง ๆ เพราะลักษณะของข้อมูล

ตารางที่ 2.2 : แสดงการค้าและศักยภาพทางการค้าของประเทศ CMEA ในปี 1955

ประเทศ	การผลิตของอุตสาหกรรม ต่อบุคคล (ดอลลาร์)	ประชากร turnover (ล้านคน)	ทางการค้า ต่อบุคคล (ดอลลาร์)	ศักยภาพทางการค้า ต่อบุคคล ⁶ (ดอลลาร์)	
				สูตรของ Chenery	สูตรของ Pryor
บัลแกเรีย	99	7.548	56	160	256
เชคโกสโลวาเกีย	405	13.093	170	375	594
เยอรมันตะวันออก	339	17.945	137	298	471
ฮังการี	189	9.805	117	236	350
โปแลนด์	215	27.278	68	188	240
รูมาเนีย	124	17.325	45	145	208
โซเวียต	264	197.198	33	117	—

ผลที่ได้จากการคำนวณนี้น่าตกใจ ในปี 1955 ไม่มีประเทศในกลุ่ม CMEA ที่มีรายได้ทางการค้าถึง 50% ของศักยภาพทางการค้าที่คำนวณได้ไม่ว่าจะใช้สูตรใด นอกจากนั้นศักยภาพทางการค้าที่แท้จริงของประเทศในกลุ่มอาจจะสูงกว่าที่คำนวณในตาราง (และการใช้ศักยภาพทางการค้าต่ำกว่า) เพราะศักยภาพทางการค้าของประเทศตะวันตกที่แท้จริงอาจจะสูงกว่าการค้า

⁶ สูตรที่ใช้คำนวณทั้ง 2 วิธีจะแสดงไว้ในภาคผนวกท้ายบทนี้

ที่แท้จริงเนื่องจากภาวศัลยกรรม ฉะนั้นสูตรที่ใช้ในการคำนวณหาศักยภาพทางการค้าจึงมีความเอนเอียง (bias) ในทางต่ำลง

ในระยะยาวศักยภาพทางการค้าของอุตสาหกรรมแรกเริ่มอาจจะต่ำกว่าในระยะสั้น อย่างไรก็ตามความแตกต่างไม่มากพอที่จะสามารถเริ่มต้นเพื่ออธิบายความแตกต่างระหว่างการค้าต่างประเทศที่แท้จริง และที่เป็นศักยภาพของประเทศในกลุ่ม

จากข้อมูลที่แสดงในตาราง 2.1 และ 2.2 สรุปได้ว่า การพัฒนาทางเศรษฐกิจหลังสงครามของประเทศ CMEA ทั้งหมดเป็นการพึ่งตนเองในระดับสูงจนถึงช่วงหลังของทศวรรษ 1950 สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องทำการศึกษาคือสำรวจหาเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการพึ่งตนเองนี้

2.3 ผลของการพึ่งตนเอง

หลังสงครามมีผลของการพึ่งตนเองเกิดขึ้นในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในกลุ่มอยู่ 3 ประการคือ ประการแรกทุกประเทศลงทุนในโครงการที่ประเทศนั้นไม่มีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ ประการที่สองมีการลงทุนเหมือนกันและช่วงดำเนินการผลิตสั้น ประการที่สามสินค้าที่สำคัญเกิดความขาดแคลนในกลุ่มประเทศ CMEA ซึ่งจะอธิบายละเอียดได้ดังนี้

2.3.1 แนวความคิดของผู้วางนโยบายเกี่ยวกับการพึ่งตนเองมากเกินไปที่ว่าทุกประเทศต้องมีอุตสาหกรรมที่แน่นอน ทำให้เกิดโครงการลงทุนซึ่งไม่ได้กำไร ตัวอย่างที่ดีที่สุดของการลงทุนที่ไม่ประหยัดของประเทศในกลุ่มคือกรณีของอุตสาหกรรมเหล็กกล้าของฮังการี ซึ่งค่าใช้จ่ายเงินตราต่างประเทศในการสังแร่เหล็กและถ่านหินสำหรับผลิตเหล็กกล้ามากกว่าต้นทุนที่จะสังเหล็กกล้าปริมาณเท่ากันโดยตรง และลักษณะเช่นนี้ก็เกิดขึ้นกับประเทศเยอรมันตะวันออกด้วย ดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 : แสดงต้นทุนที่ได้เหล็กที่หลอมแล้ว 1 ตัน

สังวัตถุดิบเพื่อผลิตเหล็กที่หลอมแล้ว 1 ตัน	ต้นทุนตามราคาโซเวียต (รูเบิล)	ค่ารถไฟ (รูเบิล)	ต้นทุนทั้งหมด (รูเบิล)
ถ่านหิน	141	27	168
แร่เหล็ก	69	32	101
ทั้งหมด	210	59	269
สังเหล็กที่หลอมแล้ว 1 ตัน โดยตรง	202	21	222

จากการพิจารณาโครงการที่ประเทศนั้นมีความเสียเปรียบอย่างสมบูรณ์พบว่าประเทศในกลุ่มส่วนมากได้เริ่มต้นผลิตสินค้าที่ตนมีความเสียเปรียบโดยเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่นการลงทุน

ในการผลิตน้ำมันสังเคราะห์ของประเทศเชโกสโลวาเกียและเยอรมันตะวันออกเป็นการผลิตที่ไม่ประหยัด เพราะประเทศในกลุ่มมีน้ำมันอยู่เป็นจำนวนมาก (ในรומานีและโซเวียต) เป็นต้นสำหรับประเทศอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่มีแรงงานขาดแคลน และพื้นดินไม่อุดมสมบูรณ์พอที่จะเน้นการผลิตสินค้าเกษตรที่ใช้แรงงานมาก (high labor-intensive goods) เช่น ผลไม้และผักดูเหมือนจะมีการจัดสรรทรัพยากรของประเทศในกลุ่มอย่างผิดพลาด ในขณะที่ประเทศบัลแกเรียมีการจ้างงานน้อย (under-employment) และดินอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากข้อมูลทางด้านต้นทุนการผลิตของประเทศในกลุ่มมีน้อยทำให้เราไม่ทราบต้นทุนของปัจจัยการผลิตโดยเปรียบเทียบ

2.3.2 ผลของแบบแผนการค้าที่เป็นอิสระทำให้เพิ่มการลงทุนที่เหมือนกันในแต่ละประเทศ การผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่เหมือนกันทำให้เกิดผลเสียอย่างมากกับโอกาสในการส่งออกและดุลการค้าทั้งในประเทศกลุ่มสังคมนิยมและประเทศทุนนิยม นอกจากนั้นยังทำให้ตัดโอกาสในการส่งวัตถุดิบเพราะทุกประเทศต่างก็ผลิตสินค้าเหมือนกันจึงต้องการวัตถุดิบเหมือนกัน และทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ตัวอย่างเช่นในปี 1957 ประเทศเชโกสโลวาเกียผลิตเครื่องจักรทุกชนิดประมาณ 80% ต้นทุนการผลิตเครื่องจักรจำนวนเท่ากับเมื่อ 10 ปีที่แล้วสูงกว่าประมาณ 3 เท่าตัว และในปี 1959 เยอรมันตะวันออกก็ผลิตเครื่องจักรทุกชนิดระหว่าง 85-90% ผลของการเลียนแบบการลงทุนเช่นนี้คือทำให้ช่วงดำเนินการผลิตสั้นอย่างไม่ประหยัด เช่นในปี 1957 ช่วงดำเนินการผลิตเครื่องจักรของสำนักงานประมณ 5,000-30,000 เครื่องเมื่อเทียบกับช่วงดำเนินการผลิตที่เหมาะสมจะอยู่ในระหว่าง 30,000-60,000 เครื่อง

2.3.3 ผลของแบบแผนการค้าที่พึ่งตนเอง คือการขาดแคลนสินค้าที่จำเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุดิบ เมื่อเทียบกับสถานการณ์ในระบบเศรษฐกิจแบบธุรกิจเอกชน ปัญหาสินค้าในระบบเศรษฐกิจที่มีการวางแผนส่วนกลางจะเป็นการขาดแคลนที่เรื้อรังมากกว่าเป็นส่วนเกิน สาเหตุของการขาดแคลนวัตถุดิบมี 2 ประการคือ ประเทศในกลุ่มซึ่งเคยเป็นผู้ส่งแร่ต่าง ๆ ได้เริ่มต้นสนใจอย่างมากกับการผลิตสิ่งอื่น ในเวลาเดียวกันผู้ส่งเข้าในกลุ่มเริ่มต้นที่จะผลิตแร่ให้มากขึ้นสำหรับตนเองด้วยต้นทุนที่สูง เพราะนโยบายของประเทศเป็นการช่วยตัวเองและไม่สามารถที่จะเชื่อถือประเทศคู่ค้าในกลุ่มให้ส่งวัตถุดิบแก่ตนอย่างต่อเนื่อง จากการวิเคราะห์รายละเอียดของ UN แสดงว่าการบริโภคภายในประเทศของประเทศผู้ผลิตต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเร็วกว่าการผลิตภายในประเทศ ถ้าก่อนสงครามมีวัตถุดิบส่วนเกินในประเทศยุโรปตะวันออก (ยกเว้นประเทศหนึ่ง) ทำให้สินค้าออกส่วนเกิน (export surplus) ลดลง และถ้าก่อนสงครามวัตถุดิบของประเทศในกลุ่มขาดดุล การผลิตภายในประเทศจะเพิ่มขึ้นเร็วกว่าการบริโภคภายในประเทศ

ของประเทศสังเขตต่าง ๆ การนำเข้จะลดลง การลดลงของอัตราส่วนสินค้ส่งออกและสินค้เข้แสดงให้เห้นว่าการพึ่งตนเองเพิ่มขึ้น

วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในกลุ่มจากปี 1953-1956 เมื่อผู้ส่งออกวัตถุดิบที่สำคัญส่วนมาก เช่น โซเวียตเพิ่มสินค้ส่งออกเหล่านี้ไปยังประเทศ CMEA อื่น ๆ และทำให้วัตถุดิบขาดแคลนมากขึ้น ในปี 1955 คณะกรรมการของ CMEA ได้ทำบัญชีดุลทรัพยากรการผลิต (material balances) สำหรับวัตถุ 20 ชนิดในช่วงเวลาของแผนระยะเวลา 5 ปี และพบว่าในปี 1960 ความต้องการถ่านหิน (hard coal) ที่วางแผนไว้ในกลุ่มมากกว่าการผลิตที่วางแผนไว้ประมาณ 10 ล้านตัน ความต้องการเหล็กแท่งมากกว่าการผลิตประมาณ 3.5 ล้านตันเป็นต้น การขาดดุลอย่างมากเกิดขึ้นกับทองแดง ซีเมนต์ ฝ้าย กรดกำมะถัน และวัตถุดิบอื่น ๆ เพราะแบบแผนการค้าเป็นแบบพึ่งตนเอง

2.4 ความข้านัญในการผลิตของประเทศในกลุ่ม : 1956-1960

ตั้งแต่สตาลินถึงแก่กรรมในปี 1953 นักเศรษฐศาสตร์ของประเทศในกลุ่มได้ตระหนักรู้ว่าการค้าต่างประเทศเป็นสาขาที่สำคัญสาขาหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสินค้และปริมาณการค้าทำให้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของทุกประเทศเพิ่มขึ้น ในปี 1953-1954 หลายประเทศได้ทำสัญญาทางอุตสาหกรรม (Industrial Treaties) ซึ่งกำหนดผลผลิตเฉพาะอย่างทีแต่ละประเทศต้องมีความข้านัญและส่งออกให้ประเทศอื่น เหตุผลทีทำข้อตกลงเช่นนี้เพราะประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มทีไม่มีประสบการณ์พบว่าตลาดส่งออกของตนในประเทศอื่น ๆ ไม่มี ขณะที่ประเทศอื่นเริ่มต้นทันทีในการผลิตสินค้ทีเคยนำเข้ด้วยตนเอง ในปี 1955 นักเศรษฐศาสตร์ได้เริ่มต้นถกเถียงความคิดของการทำข้อตกลงในเรื่องความข้านัญในการผลิต ซึ่งจะทำให้การค้าเพิ่มขึ้นและทำให้แต่ละประเทศได้รับผลประโยชน์จากการผลิตขนาดใหญ่ (large scale) ความข้านัญในการผลิตแบ่งออกเป็นสาขาต่าง ๆ ดังนี้

2.4.1 สาขาวัตถุดิบ การวางแผนเกี่ยวกับการแบ่งแยกแรงงานในสาขาวัตถุดิบของประเทศในกลุ่มมีความยุ่งยากมาก ตอนต้นปี 1956 การที CMEA ได้เสนอให้มีการพัฒนาเหมืองถ่านหินของโปแลนด์และเหมืองเหล็กของรัสเซีย (จาก Krivoi Rog) สำหรับประเทศในกลุ่มทั้งหมดมาตรการเหล่านี้ไม่เพียงแต่ไม่เพียงพอแต่ยังเป็นภาระกับผู้ขุดถ่านหินชาวโปแลนด์มากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาทางการเมืองในโปแลนด์ตอนฤดูร้อนและฤดูใบไม้ร่วงของปีนั้น ตอนช่วงหลังของฤดูใบไม้ร่วงปี 1956 เกือบทุกประเทศได้ส่งผู้แทนไปโซเวียตเพื่อขอวัตถุดิบมากขึ้น สิ่งนี้ทำให้ข้อเสนอของ CMEA ในปี 1957 นั้นคือแต่ละประเทศควรจะเริ่มต้นทำแผนระยะ 15 ปีซึ่งจะ

ได้ร่วมมือซึ่งกันและกัน เพราะการลงทุนการผลิตแร่ต้องใช้เวลามากกว่า 5 ปีจึงจะได้แร่ และการร่วมมือกันในช่วงเวลา 5 ปีไม่เพียงพอที่จะหลีกเลี่ยงการขาดดุลของประเทศในกลุ่มทั้งหมด (ในปี 1956 ประเทศเยอรมันตะวันออกได้เริ่มต้นวางแผนระยะ 10-20 ปี) ตั้งแต่ปี 1957 คณะกรรมการของ CMEA ได้ถกเถียงปัญหาของความชำนาญในการผลิตแร่ต่าง ๆ สำหรับโลหะที่เป็นเหล็ก รัสเซีย โปแลนด์ และเชโกสโลวาเกียจะเพิ่มการผลิตเหล็กและเหล็กกล้า ส่วนประเทศอื่น ๆ จะทำการผลิตเหล็กกล้าในขั้นที่สอง (second stage) สำหรับโลหะที่ไม่ใช่เหล็ก ประเทศฮังการีจะมีความชำนาญในการผลิตอะลูมิเนียม บัลแกเรียมีความชำนาญในการผลิตทองแดงและตะกั่ว โปแลนด์มีความชำนาญในการผลิตสังกะสีและกำมะถัน อัลบาเนียมีความชำนาญในการผลิตโครเมียม

การเน้นความชำนาญในการผลิตใหม่ของสาขาวัตถุดิบได้ปรากฏให้เห็นหลายทางคือ ประการแรกมีการสร้างโครงการร่วมจำนวนมาก หรือโครงการต่าง ๆ ยังอยู่ในกระบวนการของการสร้างในสถานที่ที่มีแหล่งแร่มาก ตัวอย่างเช่นประเทศต่าง ๆ ร่วมมือกันพัฒนาถ่านหินและกำมะถันของโปแลนด์ น้ำมันของรูมาเนีย และแร่อลูมิเนียมของฮังการี การร่วมมือพัฒนาของดานูบี่ไม่เพียงแต่ทำให้การขนส่งสะดวกสบายแต่ยังเป็นการสร้างพลังงานให้กับประเทศต่าง ๆ ของกลุ่มที่ขาดพลังงาน ประเทศจำนวนมากได้ทำงานกับท่อน้ำมันเพื่อส่งน้ำมันดิบของโซเวียตไปให้เชโกสโลวาเกีย เยอรมันตะวันออก ฮังการี และโปแลนด์ ท่อเหล่านี้จะเป็นการทำลายความต้องการที่จะลงทุนในโรงงานน้ำมันสังเคราะห์ในประเทศเหล่านี้ จะลดอุปสรรคทางเชื้อเพลิงและจะลดต้นทุนการขนส่งน้ำมันและผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมที่สูงมาก

ประการที่สองโครงการลงทุนจำนวนมากที่ไม่ประหยัดในสาขาวัตถุดิบของประเทศในกลุ่มต่าง ๆ ได้ลดขนาดลงหรือไม่ต่อเนื่องกัน ตัวอย่างเช่นในเยอรมันตะวันออกโครงการหลักที่ Schwatze Pumpe Combine เพื่อเปลี่ยนถ่านหินสีน้ำตาลเป็น metallurgical cokes ได้ถูกทวนเวียนไว้ นอกจากนั้นไม่มีการวางแผนสร้างเตาหลอมเหล็กใหม่และไม่มีการลงทุนขนาดใหญ่ในอุตสาหกรรมเหล็กในอนาคต ยกเว้นแต่ที่ Stalinstadt และได้มีการวางแผนเพิ่มอัตราส่วนสินค้าเข้าสำหรับเหล็กจาก 0.24 ในปี 1958 เป็น 0.40 ในปี 1965

ประการที่สามแผนการให้สินเชื่อแบบพหุภาคี (multilateral credit programme) ในอุตสาหกรรมวัตถุดิบได้พัฒนาตั้งแต่ปี 1958 เมื่อ CMEA ได้เสนอให้ประเทศต่าง ๆ ให้สินเชื่อกับโปแลนด์ในการลงทุนทำเหมืองถ่านหิน แต่ไม่ทราบขอบเขตของสินเชื่อแบบพหุภาคี แผนการณ์นี้เกิดขึ้นเพราะการลงทุนในอุตสาหกรรมใช้ระยะเวลายาวมากและอัตราส่วนของทุนต่อ

ผลผลิตสูงกว่าอุตสาหกรรมอื่น ๆ และเป็นการหาทางเพื่อพัฒนาทรัพยากรแร่ซึ่งประเทศเหล่านั้นมีอุดมสมบูรณ์

การประเมินผลทั้งหมดของความพยายามต่าง ๆ ที่จะทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างสมเหตุผลมากขึ้นนั้นยุ่งยาก ตัวเลขสถิติของประเทศในกลุ่มได้แสดงให้เห็นว่ายังไม่มีเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เพราะโครงการลงทุนดังกล่าวต้องใช้เวลาดำเนินงานหลายปี นอกจากนี้ประเทศในกลุ่มจำนวนมากไม่ยอมพิมพ์สถิติการผลิตและการค้าสำหรับแร่และโลหะที่มีการวางแผนอย่างมากออกเผยแพร่ แต่ข้อมูลที่กระจัดกระจายได้แสดงให้เห็นว่าแบบแผนความชำนาญที่ได้วางไว้ในสาขาวัตถุดิบได้ทิ้งบางสิ่งบางอย่างที่ต้องการไว้ ตัวอย่างเช่นในสองทศวรรษที่แล้ว โลกฝ่ายตะวันตกทั้งหมดได้เปลี่ยนจากการใช้เชื้อเพลิงแข็งเช่นถ่านหินเป็นปิโตรเลียม การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเนื่องจากการลงทุนการถลุงถ่านหินสูง ถ่านหินค่อย ๆ หดไป และการกลั่นน้ำมันเสียต้นทุนต่ำลงเพราะมีการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าทางวิชาการอย่างรวดเร็ว เราคาดได้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงแหล่งพลังงานเช่นเดียวกันของประเทศในกลุ่ม เพราะมีแหล่งน้ำมัน ต้นทุนการทำเหมืองถ่านหินเพิ่มขึ้น และอย่างน้อยที่สุดประเทศหนึ่งในกลุ่มเช่นไซเวียตได้กำลังดำเนินตามแบบแผนของโลกในไซเวียตสัดส่วนของพลังงานทั้งหมดที่ใช้ในรูปของถ่านหินลดลงจาก 65% ในปี 1952 เป็น 55% ในปี 1960 และจะลดลงเป็น 45% ในปี 1965 และ 32% ในปี 1972 ในทางตรงข้ามในปี 1958 สัดส่วนของพลังงานจากถ่านหินที่ใช้ในเชกโกสโลวาเกีย เยอรมันตะวันออก และโปแลนด์มีมากกว่า 90% ในอังกิรมากกว่า 80% และในบัลกาเรียมากกว่า 70% มีแต่เพียงประเทศรุมานีเยและอัลบาเนียเท่านั้นที่ใช้น้ำมันเป็นแหล่งพลังงานในขอบเขตที่กว้างพอใช้ ถ้าไม่คำนึงถึงท่อน้ำมันจากไซเวียต ประเทศโปแลนด์และเยอรมันตะวันออกได้วางแผนที่จะรักษาสัดส่วนของพลังงานจากถ่านหินเท่าเดิมในปี 1965 ขณะที่ประเทศเชกโกสโลวาเกียและอังกิรได้วางแผนลดสัดส่วนของพลังงานจากถ่านหินให้น้อยกว่า 10% ในบัลกาเรียสัดส่วนของพลังงานจากถ่านหินได้เพิ่มขึ้นอย่างลุ่มาเสมอจากปี 1954 และอาจจะเพิ่มมากขึ้น การที่ประเทศยุโรปตะวันออกยังคงใช้ถ่านหินเป็นแหล่งพลังงานเป็นการใช้ทรัพยากรไม่สมเหตุผลกับทรัพยากรที่มีอยู่และต้นทุนถลุงแร่ของประเทศในกลุ่ม

ประการสุดท้ายในอุตสาหกรรมโลหะที่ไม่ใช่เหล็ก การถลุงแร่ของแหล่งที่ได้ผลผลิตต่ำก็ยังคงทำต่อไปเพื่อให้ได้โลหะที่ประเทศในกลุ่มมีอยู่เหลือเพื่อเช่นดีบุก

2.4.2 สาขาอุตสาหกรรม CMEA ได้เสนอแนะความชำนาญในการผลิตของประเทศในกลุ่มทั้งหมดครั้งแรกในเดือนธันวาคม 1955 ซึ่งครอบคลุมถึงเหล็กกล้า รถแทรกเตอร์ และ

เครื่องจักรกลทางเกษตรชนิดต่าง ๆ ในเดือนพฤษภาคมของปีถัดมา CMEA ได้เสนอข้อเสนอแนะลักษณะเดียวกันสำหรับการผลิตสินค้าประเภทเครื่องจักร 600 ชนิด อย่างไรก็ตามความกระตือรือร้นนี้เป็นการควบคุมที่ผิวด้านน้อย ตั้งแต่ปี 1957 การถกเถียงเกี่ยวกับความชำนาญของประเทศในกลุ่มทั้งหมดน้อยลงและไม่ตื่นตื่นแต่จะเป็นระบบมากขึ้น ตัวอย่างเช่นมีการถกเถียงเกี่ยวกับความชำนาญในการผลิตเคมีใน Bucharest and Prague Plena (มิถุนายนและธันวาคม 1958) ความชำนาญในเครื่องจักรที่จะผลิตเคมีใน Tirana and Sofia Plena (พฤษภาคมและธันวาคม 1959) ในปี 1960 ข้อตกลงในเรื่องความชำนาญครอบคลุมผลิตภัณฑ์ทางเคมีมากกว่า 500 ชนิด ซึ่งคิดเป็น 80% ของการผลิตของกลุ่ม (gross production) และครอบคลุมเครื่องจักรและเครื่องมือในการผลิตเคมีประมาณ 1,100 ชนิด ความชำนาญในการผลิตเครื่องจักรสำหรับการผลิตสินค้าสำคัญอื่น ๆ กำลังดำเนินต่อไปด้วยจังหวะช้ากว่าเล็กน้อย อย่างไรก็ตาม CMEA ได้มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการผลิตเครื่องจักรที่ใช้ในอุตสาหกรรมขนาดเล็กเช่นอุตสาหกรรมทำน้ำตาล การบรรจุหีบห่อเนื้อสัตว์ และโรงงานกระดาษ ข้อตกลงในเรื่องความชำนาญการผลิตทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง ตัวอย่างเช่นในช่วงหลังทศวรรษ 1950 ประเทศเยอรมันตะวันออกได้ยกเลิกการผลิตเครื่องมือช่าง 291 ชนิด ยกเลิกการผลิตเครื่องมือช่างไม้ 89 ชนิด รถบรรทุกขนาดใหญ่และรถบัสทั้งหมด และอุปกรณ์จะน้ำมัน แต่ได้มีการริเริ่มการผลิตใหม่ ๆ เช่น เครื่องมือช่าง 125 ชนิด (ส่วนมากเป็นอุปกรณ์อัตโนมัติกำลังสูง) เครื่องมือช่างไม้ 27 ชนิด อุปกรณ์ลูกกลิ้งของเครื่องสีข้าว และเรือเดินสมุทร แบบแผนการผลิตของประเทศ CMEA ได้เปลี่ยนจากการมุ่งผลิตอุตสาหกรรมเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ โลหะ เหมืองแร่ มาเป็นอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ และเคมีเป็นต้น ประเทศยังการได้ยกเลิกการผลิตรถไฟและรถยนต์ส่วนบุคคล บัลด้าเรียกเลิกการผลิตรถจักรดีเซลขนาดใหญ่และรถบรรทุก แต่ละประเทศได้เริ่มต้นผลิตสินค้าใหม่ ๆ

ถ้าพิจารณาจากข้อตกลงในเรื่องความชำนาญ แต่ละประเทศที่มีความชำนาญในการผลิตสินค้าประเภทใดก็จะผลิตสินค้านั้น แต่ก็ไม่มีใครทราบว่าข้อตกลงในเรื่องความชำนาญสักก็เรื่องที่เป็นมาตรการทำให้แบบแผนการค้าที่มีอยู่มีเสถียรภาพ และในหลายกรณีที่มีความชำนาญจะเกี่ยวข้องกับสินค้าเฉพาะอย่างเท่านั้น ประเทศแต่ละประเทศในกลุ่มสามารถจะลิมข้อตกลงอย่างสิ้นเชิง หรือเพียงแต่ปรับแบบแผนการค้าโดยไม่เปลี่ยนแปลงแผนการลงทุนและการผลิต

จากตัวเลขสถิติแสดงให้เห็นว่าความชำนาญในการผลิตของประเทศในกลุ่มจะต้องดำเนินการอีกมากในบางเรื่อง เช่นความชำนาญในการสร้างเครื่องจักรในกลุ่มเป็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้คือ ในปี 1957 จากเครื่องมือตัดเหล็กที่ผลิตได้ 70,000 อันนั้น

ขายได้เพียง 3,412 อัน (ประมาณ 5%) รถแทรกเตอร์ผลิตได้ 37,000 คัน แต่ขายได้เพียง 5,380 คัน (15%) เครื่องตีและกดเหล็กผลิตได้ 24,000 อัน ขายได้เพียง 622 อัน (3%) นอกจากนั้น เครื่องจักรที่ใช้ในการทำโลหะผลิตได้ในโซเวียต 200,000 เครื่อง แต่ขายได้เพียง 3.5% แต่เนื่องจากไม่มีตัวเลขอัตราส่วนของการค้าและการผลิตของประเทศในกลุ่มทั้งหมด ทำให้ไม่สามารถเปรียบเทียบในลักษณะเดียวกันนี้กับสินค้าอื่น แต่อย่างไรก็ตามอัตราส่วนของการค้าและการผลิตของประเทศใดประเทศหนึ่ง ทำให้เราสามารถสำรวจดูสาขาอุตสาหกรรมที่มีข้อตกลงในเรื่องความชำนาญ ถ้าเราสมมติว่าทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนของการค้าและการผลิตของสินค้าชนิดหนึ่งของประเทศในกลุ่มประเทศเดียวเนื่องมาจากข้อตกลงในเรื่องความชำนาญการผลิตภายในกลุ่ม การวัดการเปลี่ยนแปลงโดยเปรียบเทียบไปสู่ความชำนาญในการผลิตสาขาเศรษฐกิจอื่น ๆ ก็จะทำไปได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนของสินค้าออกและสินค้าเข้าอาจจะเนื่องมาจากสาเหตุอื่น ผลของการคำนวณที่ได้ควรต้องศึกษาด้วยความระมัดระวัง ตัวอย่างเช่น จากการคำนวณอัตราส่วนของสินค้าออกและสินค้าเข้าในรูปกายภาพสำหรับสินค้าออกและสินค้าเข้าของประเทศเยอรมันตะวันออก 166-168 ชนิดจากปี 1955-1961 การเปลี่ยนแปลงโดยเฉลี่ยของอัตราส่วนนี้เท่ากับศูนย์เพราะการเปลี่ยนแปลงในทางบวกและลบจะหักลบกันเอง ฉะนั้นถ้าเราคำนวณส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) ของการเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนเหล่านี้สำหรับสาขาอุตสาหกรรมต่าง ๆ ปัญหาของเครื่องหมาย(บวกหรือลบ)ก็จะหลีกเลี่ยงไปได้ และก็จะทราบการเปลี่ยนแปลงโดยเปรียบเทียบของอัตราส่วนการค้า นั่นคือถ้าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนสินค้าออกและสินค้าเข้าของสาขาอุตสาหกรรมหนึ่งจากปี 1955-1958 มีค่ามาก ความชำนาญในการผลิตในสาขาอุตสาหกรรมนี้จะมีมากด้วย

ตารางที่ 2.4 : แสดงการเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนสินค้าออกและสินค้าเข้าของประเทศเยอรมันตะวันออก⁷

A = การเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยของอัตราส่วน

S = ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของการเปลี่ยนแปลงของอัตราส่วน

สาขาอุตสาหกรรม	1955-1958			1958.1961		
	จำนวนสินค้า	A (%)	S (%)	จำนวนสินค้า	A (%)	S (%)
วัตถุดิบ	62	0.7	7.7	64	1.9	7.7
อุปกรณ์ทางอุตสาหกรรม	56	1.3	16.4	56	6.4	18.9
สินค้าบริโภค	48	1.9	8.6	48	2.5	8.1
ทั้งหมด	166	1.3	11.6	168	3.6	12.8

7. อัตราส่วนสินค้าออกเท่ากับสินค้าออก n. /การผลิตสินค้า n. ทั้งหมดภายในประเทศ และอัตราส่วนสินค้าเข้าเท่ากับสินค้าเข้า ข. /การผลิตภายในประเทศทั้งหมด + สินค้าเข้า ข.

จากตารางในทั้ง 2 ช่วงเวลา การเปลี่ยนแปลงในอัตราส่วนการค้าได้เกิดขึ้นครั้งแรกในอุตสาหกรรมอุปกรณ์ทางอุตสาหกรรม (พิจารณาจากส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานที่มีค่ามากที่สุด) เพราะได้มีการเผยแพร่ข้อตกลงในความชำนาญในสาขาเหล่านี้จำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงอัตราส่วนการค้าแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์เช่นนี้

2.4.3 สาขาเกษตรกรรม จากการประชุมของสำนักเลขานุการพรรคในเดือนกุมภาพันธ์ 1960 ผลปรากฏว่าให้แต่ละประเทศเพิ่มการผลิตทางด้านเกษตรมากขึ้นเพื่อลดการขาดแคลนสินค้าเกษตรในประเทศทั้งหมดของกลุ่ม ประเทศเชโกสโลวาเกียได้วางแผนลดอัตราส่วนสินค้าเข้าประเภทข้าวและเนื้อสัตว์ และประเทศเยอรมันตะวันออกกำลังพยายามผลิตไข่ เนื้อสัตว์ เป็ด ไก่ นม และเนย เพื่อสนองความต้องการภายในประเทศ

ประเทศโซเวียตซึ่งมีที่ดินสำหรับการเพาะปลูกมากกำลังมุ่งผลิตสินค้าที่ใช้ที่ดินมาก (เช่นข้าวและฝ้าย)และกำลังจะส่งข้าวสาลีไปยังประเทศบัลแกเรียซึ่งเคยเป็นผู้ส่งออกดั้งเดิม ประเทศบัลแกเรีย(ซึ่งเคยส่งแรงงานไปยังโซเวียตและเชโกสโลวาเกีย)ได้เพิ่มการผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานมาก ยาสูบ ผลไม้ และผัก ประเทศฮังการีและรูมาเนียได้เพิ่มการส่งออกพวกผักและผลไม้ และได้วางแผนที่จะส่งออกติดต่อกันไป ผลสุดท้ายประเทศต่าง ๆ ในกลุ่มมีความชำนาญในการผลิตสินค้าเกษตรซึ่งเหมาะกับภาวะอากาศและดินของประเทศเหล่านั้น ประเทศอัลบาเนียและบัลแกเรียกำลังส่งมันฝรั่งออก ประเทศฮังการีกำลังพยายามจะเพิ่มการส่งข้าวออก

การวัดความชำนาญในการผลิต สามารถวัดได้หลายทาง คือพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในการกระจายของแรงงานและทุน (หรือการลงทุน) หรือการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการผลิตทั้งหมดของแต่ละประเทศ ซึ่งวิธีเหล่านี้มีความยุ่งยากเพราะขาดข้อมูลทางสถิติ วิธีอื่น ๆ คือถ้าผู้วางแผนเศรษฐกิจต้องการเพิ่มการใช้ศักยภาพทางการค้า เขาควรจะบังคับให้การค้าต่างประเทศเพิ่มขึ้นเร็วว่าการผลิตทางอุตสาหกรรมหรือเร็วมากกว่า หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ การเปรียบเทียบอัตราความเจริญเติบโตของการค้าและการผลิตทางอุตสาหกรรมเป็นการวัดการเปลี่ยนแปลงความชำนาญในการผลิตอย่างหยาบ การเปรียบเทียบเช่นนี้ต้องกระทำอย่างระมัดระวังเพราะลักษณะของข้อมูล

วิธีวัดการเปลี่ยนแปลงความชำนาญในการผลิตวิธีอื่นคือใช้สัดส่วนของผู้สนองคนเดียว (single supplier) ในการค้าระหว่างกลุ่ม ถ้าความชำนาญในการผลิตเพิ่มขึ้นระหว่างปีที่แล้ว สัดส่วนของสินค้าเข้าของแต่ละประเทศซึ่งส่งมาจากผู้สนองคนเดียวในกลุ่มควรจะเพิ่มขึ้น เพื่อให้การวัดภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ถูกต้องเราต้องมีสถิติการค้าต่างประเทศที่มีการแบ่งแยก

ผลผลิตอย่างดี มิฉะนั้นความชำนาญอาจเกิดขึ้นกับผลผลิตที่รวมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน และข้อมูลรวมทำให้เกิดความผิดพลาด สำหรับประเทศในกลุ่มที่มีข้อมูลมากกว่าประเทศอื่นคือโซเวียต ซึ่งได้แบ่งแยกข้อมูลสินค้าเข้าออกเป็น 325 ประเภท ผลจากการคำนวณแสดงได้ดังนี้

ตารางที่ 2.5 : แสดงปรากฏการณ์ของผู้ส่งออกคนเดียวในสินค้าเข้าของประเทศโซเวียต ที่สั่งมาจากประเทศ CMEA อื่น ๆ

	1955 (%)	1956 (%)	1957 (%)	1958 (%)
เครื่องจักร	—	25	24	22
วัตถุดิบและเชื้อเพลิง	—	45	43	37
อาหารและสัตว์ที่มีชีวิต	—	17	40	32
สินค้าบริโภค	—	5	7	4
ทั้งหมด	33	30	29	24

จากตารางจะเห็นว่าจำนวนของสินค้าเข้าลดลงทุกปี นอกจากนั้นจำนวนของสินค้าเข้าลดลงโดยเปรียบเทียบในแต่ละประเภทยกเว้นอาหารและสัตว์ที่มีชีวิต ฉะนั้นจากการพิจารณาปรากฏการณ์ของผู้ส่งออกคนเดียวแสดงให้เห็นความชำนาญในการผลิตลดลง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดมากที่สุดที่วัตถุดิบและเชื้อเพลิง และเกิดขึ้นน้อยที่สุดในการผลิตเครื่องจักร แต่ถ้าเราวิเคราะห์ขนาดของความชำนาญทางการค้าและการผลิตจากข้อมูลรวมขององค์ประกอบทางการค้าจะแสดงให้เห็นความยุ่งยากบางประการคือ นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านได้ชี้ให้เห็นว่าสัดส่วนของสินค้าออกประเภทเครื่องจักรของประเทศทั้งหมดในกลุ่มได้เพิ่มขึ้น แสดงว่าความชำนาญในการผลิตของสินค้าประเภทนี้กำลังเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามในเวลาเดียวกันสัดส่วนของ

สินค้าเข้าประเภทเครื่องจักรได้ลดลงในบางประเทศเดียวกันดังตารางที่ 2.6 ซึ่งทำให้เกิดความสงสัยจากการวิเคราะห์ทางด้านเดียวนี้ แต่อย่างไรก็ตามสินค้าเข้าประเภทเครื่องจักรของผู้ส่งออกที่สำคัญของกลุ่ม 2 ประเทศ (เชคโกสโลวาเกียและเยอรมันตะวันออก)ได้เพิ่มขึ้น แสดงว่าความชำนาญบางอย่างกำลังเกิดขึ้น ผลของความชำนาญทางการผลิตที่วิเคราะห์จากข้อมูลรวมของโครงสร้างทางการค้าในช่วงระยะเวลายาวจะได้ข้อสรุปที่ถูกต้องมากกว่า

ตารางที่ 2.6 :

แสดงสัดส่วนของการค้าทั้งหมดประเภทเครื่องจักรและอะไหล่เครื่องจักร

ประเทศ	สินค้าออก		สินค้าเข้า	
	1950	1957	1950	1957
อัลบาเนีย	—	—	3c. 9	39. 3
บัลแกเรีย		7. 5	36. 5	29. 7
เชคโกสโลวาเกีย	26. 4	40. 9	11. 2	18. 8
เยอรมันตะวันออก	28. 0	43. 8	5. 5	7. 1
ฮังการี	22. 5	38. 5	20. 8	12. 7
โปแลนด์	7. 8	20. 0	32. 4	23. 8
รูมาเนีย	4. 2	10. 5	37. 1	15. 7
โซเวียต	35. 3	25. 9	21. 5	27. 5

อย่างไรก็ตามจากข้อมูลโครงสร้างการค้าของประเทศเยอรมันตะวันออก เชคโกสโลวาเกีย ฮังการี และโปแลนด์ แสดงให้เห็นว่ามีการเพิ่มความชำนาญในการผลิต และมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ (composition) ของการค้าภายในกลุ่มซึ่งแสดงว่าข้อตกลงในเรื่องความชำนาญภายในกลุ่มมีผลต่อแบบแผนของการค้าทางภูมิศาสตร์มากกว่าโครงสร้างทางการค้าและการผลิต

2.5 ลักษณะสำคัญของการค้าระหว่างประเทศ

การค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมก่อนการมรณกรรมของสตาลินนั้นเป็นแบบพึ่งตนเอง แต่ในระยะต่อมาอุดมคตินี้ก็ค่อย ๆ ลดลงตั้งแต่ปี 1955 ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ประเทศรัสเซียหันมาสู่การค้าระหว่างประเทศมากขึ้น ถึงแม้ว่ารัสเซียจะเป็นประเทศที่มีความสามารถมากที่สุดในการบรรดาประเทศทั้งหมดที่พึ่งตนเองได้ ความสนใจเพิ่มขึ้นของประเทศสังคมนิยมในยุโรปตะวันออกในการค้าระหว่างประเทศจะเห็นได้จากการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นในการค้าของโลก แต่อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมในการค้าของโลกก็ยังมีส่วนน้อยเมื่อเทียบกับประเทศทุนนิยม ทั้งนี้เพราะโครงสร้างทางสถาบัน วิธีการและพฤติกรรมในการค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมแตกต่างจากประเทศทุนนิยมอย่างมาก ตัวอย่างเช่นการค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมมักจะผูกขาดโดยรัฐบาลมากน้อยแล้วแต่สถานการณ์ของแต่ละประเทศ การผูกขาดนี้จะมีหน่วยงานของรัฐบาลซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของกระทรวงหรือองค์การของรัฐที่ทำหน้าที่ติดต่อซื้อขายกับต่างประเทศทั้งหมด ส่วนในประเทศทุนนิยม การค้าระหว่างประเทศมักจะดำเนินการโดยเอกชน และรัฐบาลเพียงแต่ทำหน้าที่ควบคุมให้พ่อค้าปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ข้อบังคับหรือ

กฎหมายการค้าที่มีอยู่ และถึงแม้ว่าในประเทศเหล่านี้บทบาทของรัฐบาลในการค้าระหว่างประเทศก็มีอยู่บ้างเฉพาะการซื้อขายสินค้าเพื่อใช้ในหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐที่มีจำนวนมหาศาล เพื่อตัดปัญหาเรื่องกำไรของพ่อค้าคนกลาง ส่วนในประเทศกำลังพัฒนา รัฐบาลจะเข้าผูกขาดในการขายสินค้าเกษตร เพราะผู้ส่งออกขายย่อมมีอำนาจในการต่อรองกับผู้ซื้อในต่างประเทศได้น้อย การที่รัฐเข้าดำเนินการขายสินค้าเกษตรเองนั้นเป็นการสร้างอำนาจต่อรองให้กับผู้ซื้อในต่างประเทศ

เมื่อระบบการค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมเป็นแบบการค้าโดยรัฐ (state trading) ลักษณะการค้าของรัฐนี้มีลักษณะแตกต่างจากการค้าของรัฐของประเทศทุนนิยม ซึ่งเราจะได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของการค้าโดยรัฐของประเทศสังคมนิยมดังนี้

2.5.1 การผูกขาดในการค้าระหว่างประเทศ การค้าระหว่างประเทศของประเทศสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์มีอยู่ในมือของการผูกขาดของรัฐ (state monopoly) และการปฏิบัติงานอยู่ที่ส่วนกลาง โดยผู้วางแผนส่วนกลางต้องนำรายการสินค้าเข้าและสินค้าออกใส่ไว้ในแผนเศรษฐกิจประจำปีและต้องใส่ในบัญชีดุลสินค้า (commodity balances) องค์กรผูกขาดของโซเวียตนี้เรียกว่ากระทรวงการค้าระหว่างประเทศ (Ministry of Foreign Trade) ซึ่งประกอบด้วยกระทรวงย่อย ๆ หรือองค์กรทางการค้าระหว่างประเทศ (FTOs) 30-40 องค์กร แต่ละองค์กรมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับสินค้าออก สินค้าเข้า หรือทั้ง 2 สาขาของสินค้าเฉพาะอย่าง เช่น โลหะเหล็ก รถจักรยาน หรือการท่องเที่ยว (ซึ่งบริหารงานโดยองค์กรท่องเที่ยว) ตัวกระทรวงเองเป็นองค์กรบริหารไม่ใช่องค์กรปฏิบัติงาน และทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างองค์กรทางการค้าระหว่างประเทศ (FTOs) และคณะกรรมการวางแผนส่วนกลาง (Central Planning Board) หรือคณะกรรมการวางแผนแห่งชาติ (State Planning Commission)

การปฏิบัติในการค้าระหว่างประเทศโดยการผูกขาดของรัฐมากกว่าเป็นของผู้ส่งออกและผู้ส่งเข้าเอกชนมีผลที่เกิดขึ้นตามมา 3 ประการคือ

ก) ประเทศสังคมนิยมจะทำการค้าระหว่างประเทศในลักษณะต่อต้านพวกพาณิชย์นิยม นั่นก็คือทำการค้าเพื่อให้ได้รับสินค้าเข้าที่จำเป็น สินค้าออกไม่ใช่จุดหมายปลายทางแต่เป็นเครื่องมือที่ใช้ชำระค่าสินค้าเข้าที่จำเป็นนั้น ถ้าประเทศสังคมนิยมบางประเทศมีแผนการที่จะส่งสินค้าออกจำนวนมาก เนื่องจากประเทศเหล่านั้นมีปัญหาดุลการชำระเงินที่เกิดจากความต้องการสินค้าเข้าเพิ่มขึ้น สินค้าออกเหล่านั้นก็ถือเป็นการสูญเสียทรัพยากรไม่ใช่ได้รับประโยชน์ ซึ่งในประเทศตะวันตกการส่งออกเป็นเป้าหมายที่สำคัญเท่ากับการส่งสินค้าเข้า ระบบเศรษฐกิจจะได้รับผลประโยชน์ถ้าผู้ส่งออกและผู้ส่งเข้าแต่ละรายมีกำไร การค้าระหว่างประเทศโดยรัฐของประเทศ